

УДК 343.13

Р.П. ЧИЧА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРИЙНЯТТЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ З УРАХУВАННЯМ ОБСТАВИН, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО

***Ключові слова:** процесуальне рішення, обвинувачений, обґрунтування рішення, обставини, що характеризують особу обвинуваченого*

Процесуальні рішення, які приймаються при здійсненні кримінального судочинства, їх обґрунтованість і наявність правових підстав для прийняття, безпосередньо впливають на режим дотримання законності при розслідуванні та розгляді кримінальних справ. Теорія кримінального процесу значну увагу приділяє загальним питанням прийняття процесуальних рішень, їх правовій природі, структурі, обґрунтуванню. Разом із тим, актуальним до теперішнього часу залишається використання окремих фактичних даних, що підлягають встановленню у кримінальній справі, при прийнятті процесуальних рішень уповноваженими посадовими особами. Зокрема, до таких даних можна віднести передбачені ст.64 Кримінально-процесуального кодексу України [1, с.43] (далі – КПК України) обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як один із елементів доказування в кримінальній справі, що обов'язково враховуються при прийнятті рішень про порушення кримінальної справи, затримання особи, обрання запобіжного заходу, пред'явлення обвинувачення, перекваліфікації, закриття кримінальної справи тощо.

Проблеми природи, прийняття та обґрунтування процесуальних рішень неодноразово розглядалися в монографічній та періодичній літературі, зокрема, П.А. Лупинською,

Ю.М. Грошевим, А.Я. Дубінським, М.Г. Авдюковим, Ю.В. Манаєвим, В.С. Зеленецьким, Н.В. Глинською. Але сучасна теорія кримінального процесу України не дає чіткої відповіді на окремі аспекти використання обставин, що характеризують особу обвинуваченого, при прийнятті процесуальних рішень. Тому ця стаття має ціллю визначити особливості застосування таких даних на різних етапах прийняття рішення, з урахуванням його специфіки, мети та завдань кримінального судочинства в цілому. Її новизна полягає у визначенні ролі, та актуальних питань застосування фактичних даних, про особу обвинуваченого, при прийнятті процесуальних рішень на різних стадіях кримінального судочинства, а зокрема, досудового розслідування.

Законодавство України не визначає поняття процесуального рішення, в КПК України, слово «рішення» використовується тільки при роз'ясненні понять окремих процесуальних актів, таких як «вирок», «ухвала», «постанова». В той же час, російський законодавець в п.33 ст.5 КПК РФ [2, с.4] визначив процесуальне рішення як рішення, що приймається судом, прокурором, слідчим, дізнавачем. Тим самим чітко визначивши коло осіб, які уповноважені приймати рішення по кримінальній справі. Такий підхід можна вважати доречним і обґрунтованим. Наука кримінального процесу не дає однозначного визначення поняття «рішення». Так, П.А. Лупинська зазначає: «Рішення в кримінальному судочинстві може бути визначено як встановлений в визначеній законом процесуальній формі правовий акт, в якому орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя, або суд в межах своєї компетенції в визначеному законом порядку дають відповіді на правові питання що виникають по справі та висловлюють владне волевиявлення про дії які витікають з встановлених обставин та приписів закону, направлених на досягнення завдань кримінального судочинства» [3, с.18].

Одним із чинників, які враховуються при

прийнятті рішення, є «встановлені обставини», що можуть носити різний характер, але, безумовно, повинні відповідати певним критеріям. Зокрема, В.С. Зеленецький та Н.В. Глинська говорять про сукупність доказів достатніх для прийняття обґрунтованого рішення: «...сукупність взаємопов'язаних між собою фактичних даних, що утворюють сукупність доказів, в одному випадку переконує слідчого, прокурора або суд в доведеності конкретних обставин та приводить до достовірного висновку, наприклад, про подію злочину, винність конкретної особи в його скоєнні або по інших питанням, які повинні бути вирішені у справі» [4, с.238]. Схожу позицію займають і інші автори [5, с.61; 6, с.20; 7, с.21]. Тобто, достовірність, повнота зроблених висновків, на яких ґрунтується рішення, повинні забезпечити його правильність та законність. Фактично, процес доказування окремих обставин по справі можна вважати першим етапом прийняття процесуального рішення [3, с.20]. Встановлення таких обставин для прийняття рішення з великою вірогідністю гарантує його своєчасність, правильність, служить гарантією захисту законних прав та інтересів особи в судочинстві. Необхідно зауважити, що характерною особливістю фактів, які підлягають встановленню є відсутність ретроспективності, тобто вони мають місце на момент прийняття рішення і, здебільшого, представляють конкретні обставини справи, яким надається юридичне значення і які виступають основою процесуального рішення.

Однією з таких обставин, що безумовно, відіграє важливу роль в прийнятті окремих процесуальних рішень є фактичні дані про особу обвинуваченого. Ціла низка питань кримінально-процесуального характеру може бути правильно вирішена лише за умови, що по кримінальній справі будуть встановлені необхідні дані про особу обвинувачуваного. До них слід віднести насамперед ті, які дозволяють правильно обрати форму досудово-

го розслідування. Згідно ч.1 ст.417 КПК України по кримінальних справах відносно осіб, що скоїли заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або обмеженої осудності, а також про злочини осіб, які вчинили його у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, проводиться органами досудового слідства за правилами, передбаченими статтями 111–130, 148–222 цього Кодексу.

Крім цього, при наявності в справі відомостей, що обвинувачуваний є неповнолітнім, або є фізичні чи психічні вади, в наслідок яких він не може самостійно здійснювати своє право на захист, або не володіє мовою, на якій ведеться провадження по кримінальній справі, слідчий зобов'язаний забезпечити участь захисника (ст.45 КПК України), а у відповідних випадках – перекладача (ч.2 ст.19 КПК України), педагога (психолога) (ч.2 ст.438 КПК України), законного представника (ст.ст.438, 441 КПК України).

Дані про особу обвинувачуваного враховуються і при обранні у відношенні до нього запобіжного заходу, наприклад, ст.150 КПК України вимагає при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу враховувати вік особи, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інші обставини, що її характеризують. В свій час, ми писали про роль фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, при вирішенні питання обрання запобіжного заходу [8, с.184].

Інші рішення, затримання особи, притягнення як обвинуваченого, застосування окремих заходів кримінально-процесуального примусу вимагають достовірного встановлення біографічних, анкетних даних особи, з обов'язковим підтвердженням відповідними матеріалами кримінальної справи.

Зокрема, в процесі доказування з'ясовуються дані про попередні судимості, соціальні зв'язки особи, її схильності (чи вживає

наркотики, алкогольні напої тощо), спосіб життя, поведінку під час провадження в кримінальній справі (чи не ухилялася раніше особа від слідства, суду або виконання судових рішень, чи не вчинювала злочини проти правосуддя). Для цього до справи долучаються оригінали або, належним чином засвідчені, копії документів, що посвідчують особу: паспорта, військового квитка, свідоцтва про народження, шлюб, інших посвідчень. Щодо стану здоров'я збираються та вивчаються, з наступним долученням до справи, історії хвороб, медичні довідки та висновки. Відносно сімейного стану до справи долучають довідки про склад сім'ї, характеристики з місця проживання, бажано не тільки від дільничного інспектора, який часто відноситься до цього формально, але й від сусідів, посадових осіб місцевих комунальних об'єднань. Вид діяльності обвинуваченого підтверджується матеріалами трудової книжки, витягами з наказів по місцю роботи, документами особової справи, паперами про отриману освіту, а також свідченнями близьких та знайомих. При зборі інформації про місце проживання перевіряються дані адресного бюро, паспорта. Інколи фактичне місце проживання відрізняється від зафіксованого в документах. У таких випадках керуються свідченнями обвинуваченого та його оточення, знайомих, сусідів. Велику роль відіграє інформація щодо способу життя та соціальних зв'язків особи, яка свідчить про схильність до скоєння злочинів, наприклад, систематичне вживання алкоголю, стійке коло спілкування в неблагополучних соціальних групах.

Виключно важливою для вивчення особи обвинуваченого є інформація про попередні судимості та наявність копій вироків, де можна отримати дані про злочинну поведінку особи в минулому, а також інформація про кримінальні справи по відношенню до особи на різних стадіях кримінального процесу. При з'ясуванні відомостей про колишню судимість обвинувачуваного необхідно встанови-

ти: чи був він суджений раніше, якщо так, то коли, яким судом, за який злочин, і по якій статті Кримінального кодексу, який захід покарання визначений обвинувальним вироком, чи відбув він строк покарання повністю або частково. Якщо факт судимості буде встановлений, необхідно з'ясувати, погашена або знята судимість у порядку, встановленому законом.

Також вивчається інша доступна інформація, що має значення для прийняття рішення. Аналогічним чином вивчається інформація про особу обвинуваченого при прийнятті інших рішень в кримінальній справі, звичайно з урахуванням конкретних завдань і обставин. Наприклад, при вирішенні питання про призначення судово-психіатричної або судово-медичної експертизи особливу увагу приділяють медичній документації, що стосується історії хвороби, результатів періодичних обстежень, отриманих травм.

Особливості психічного розвитку особи впливають на прийняття того або іншого рішення, вибір засобів і способів його реалізації. Успіх того або іншого тактичного прийому при проведенні слідчих дій і взагалі результати впливу на людину будуть завжди залежати від знань і врахування особливостей її психічних процесів.

Традиційно, особлива увага приділяється вивченню особи неповнолітнього обвинуваченого, про що, наприклад, прямо вказано у ст.433 КПК України, яка вимагає додатково встановлювати обставини про вік, стан здоров'я та загального розвитку, характеристику, умови життя, обставини, що негативно впливали на виховання, і що може суттєво вплинути на прийняття того ж рішення про обрання запобіжного заходу.

Так, важливість встановлення точного віку обвинувачуваного не викликає сумнівів. У п.5 ч.1 ст.6 КПК України вказується, що однією з обставин що виключають провадження в справі є недосягнення особою на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадця-

тирічного віку, а кримінальна справа відносно особи, що не досягла на момент здійснення діяння, передбаченого кримінальним законом, віку, з якого настає кримінальна відповідальність, підлягає закриттю з застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст.7-3 КПК України).

За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п.5 ст.76 КПК України). У цьому випадку днем народження вважається останній день року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення виходячи із встановленого експертом мінімального віку (ППВС України № 5 від 16.04.2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх») [9, с.75].

Формальний підхід, відсутність в розпорядженні необхідної інформації про особу, не дозволяють сформулювати правильні підстави для прийняття рішення, що з неминучістю приведе до помилки і в результаті матиме негативні наслідки як для досягнення поставленої мети, так і для дотримання режиму законності, прав і інтересів особи в цілому. Тому, тільки після комплексного вивчення та належної оцінки зібраних даних має місце перехід до наступного етапу прийняття рішення - на підставі зібраних фактичних даних та відповідних правових норм. У той же час, окремі автори наголошують на певній умовності поділу процесу прийняття рішення на етапи і зазначають безперервність використання зібраної інформації. П.А. Лупинська пише: «на практиці, застосування права уявляє собою безперервний, все більш глибокий процес звернення то до фактів, то до юридичних норм, коли на підставі аналізу норм виникає необхідність більш глибоко досліджувати фактичні обставини; аналіз же фактичних обставин змушує знову звертатися до норм, з'ясувати окремі юридичні питання...» [3,

с.21]. Таким чином повинно бути постійне дослідження і подальша перевірка даних про особу, їхня актуалізація та оновлення, навіть в межах прийняття одного рішення. Заявлений підхід дозволяє суттєво підвищити якість судочинства, зменшує кількість невимувених помилок.

Враховуючи належність даних про особу обвинуваченого до предмету доказування в кримінальній справі, можна зробити висновок про важливе значення вказаної інформації і відповідно про необхідність постійної уваги до їх використання на різних етапах прийняття процесуальних рішень вповноваженими посадовими особами, а також подальшої розробки законодавчих норм які стосуються фактичних даних, що характеризують особу обвинуваченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Харків : Одиссей, 2010. – 231 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс РФ. – М. : Омега-Л, 2005.-599 с.
3. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 167 с.
4. Зеленецкий В. С., Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / Зеленецкий В. С., Глинская Н. В. – Х. : Страйд, 2006. – 327 с.
5. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю. М. Грошевой. – Х. : Вища школа, 1979. – 143 с.
6. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя / А. Я. Дубинский. – К. : Наукова думка, 1984. – 181 с.
7. Авдюков М. Г. Судебное решение / М. Г. Авдюков. – М. : Юрид. лит., 1959. – 135 с.
8. Чича Р. П. Роль фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, при обранні запобіжного заходу / Р. П. Чича // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. –

2007. – Вип. 36. – С. 184–188.

9. Збірник постанов Пленуму Верховного

Суду України у кримінальних справах: Видання четверте. – Х. : Одіссей, 2008. – 528 с.

Чича Р. П. Прийняття окремих процесуальних рішень з урахуванням обставин, що характеризують особу обвинуваченого / Р. П. Чича // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1091–1095 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11hrpxoo.pdf>

Розглянуто особливості використання фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, при прийнятті процесуальних рішень в кримінальних справах.

Чича Р.П. Принятие отдельных процессуальных решений с учетом обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого

Рассмотрены особенности использования фактических данных об обстоятельствах, характеризующих личность обвиняемого, при принятии процессуальных решений по уголовным делам.

Chicha R.P. Adoption of Certain Procedural Decisions with Regard to the Circumstances that Characterize the Personality of the Accused

Features of use of the fact sheet about the circumstances characterizing the person accused, at acceptance of remedial decisions on criminal cases are considered.

Форум права Форум права Форум права